

HANKKEEN AIKAISEMMAT VAIHEET

Väliaikaiset luvat

Kemijoen vaelluskalojen kulkuyhteys kutualueilleen katkesi loppuvuodesta 1948, jolloin Pohjolan Voima Oy:n Isohaaran voimalaitospato sulki Kemijoen. 1930- ja 40-luvuilla säädetyt käsittelylaki (62/1934) ja poikkeuslait (vuoden 1940 poikkeuslaki 383/1940 ja vuoden 1941 poikkeuslaki 196/1941) mahdollistivat Isohaaran rakentamistöiden aloittamisen ilman katselmusmenettelyä jo vuonna 1945, kun väliaikaista lupaa oli haettu ja hakemus oli määrätty vesistötoimikunnan (Vt) käsiteltäväksi (Alaniska 2013).

Isohaaran ensimmäinen väliaikainen rakennuslupa myönnettiin vuonna 1947 (Vt 23.7.1947, 21/1947) ja toinen vuonna 1949 (Vt 2.4.1949, 13/1949). Ensimmäisessä väliaikaisessa luvassa veloitettiin voimalaitoksen omistaja osallistumaan kustannuksiin kalakannan lisäämiseksi ja korvausvelvollisuutta kalastusoikeuden omistajille myöhempien määräysten mukaisesti. Näiden määräysten lisäksi vuoden 1949 väliaikaisessa luvassa Pohjolan Voima veloitettiin rakentamaan Vallitunsaaren länsirannalle kalatie ja tekemään se *”niin laajaksi, että sen kautta voidaan laskea vähintään 5 m³ sekunnissa ja samoin, jos se osoittautuu tarpeelliseksi, 5 m³ sekunnissa houkutusvetenä kalatien alaosaan ja sen suun ulkopuolelle, ellei kalan nousua muulla tavoin voida kyllin tehokkaasti järjestää.”* Jos kalatievelvoite osoittautuisi riittämättömäksi, tuli luvansaajan lisäksi siirtää myöhemmin määrättävä määrä kalaa padon yläpuolelle. Kalojen ylisiirto ei siis ollut vaihtoehto kalatielle, vaan sitä täydentävä velvoite (Löyttyjärvi 2011).

Pohjolan Voima teki Lapin läänin Kalastuskuntien liiton kanssa ylisiirtosopimuksen, jonka nojalla osa kaloista tuli toimittaa padon ylitse. Ylisiirtotoimintaa jatkettiin vuoteen 1957 asti. Varsinaista kalatietä ei koskaan tehty, vaan sen sijaan vuonna 1951 rakennettiin kalahissi Vallitunsaaren länsirannalle maataloushallituksen määräämään paikkaan. Kalahissi oli käytössä ainoastaan lyhyen ajan vuonna 1951 eikä se toiminut odotetulla tavalla, joten sen avulla ei voitu säilyttää Kemijokeen nousevia vaelluskalakantoja. Myöhemmissä hoitotoimissa päätettiin keskittyä kalanviljelyyn (Löyttyjärvi 2011, Alaniska 2013).

Kaikkiaan joen Rovaniemen alapuoliselle osuudelle rakennettiin viisi voimalaitosta, joista vuonna 1953 perustettu Kemijoki Oy rakensi neljä. Ensimmäisenä rakennustyöt aloitettiin Petäjäskoskella vuoden 1953 alussa (rakennusvuodet 1953–57). Seuraavaksi padottiin Valajaskoski (1957-1960), sitten Ossauskoski (1961–65) ja viimeisenä Taivalkoski (1972–1976). Rovaniemen ja Kemijärven väliselle jokiosuudelle rakennettiin ensin Pirttikosken (1956–59) ja Seitakorvan voimalaitokset (1958–63) ja sitten Vanttauskoski (1967–72). Kemijokeen laskevaan Raudanjokeen rakennettiin Permantokosken voimalaitos vuosina 1960–61. Isohaaran lisäksi myös kaikki muut ennen vesilain (VVL) voimaantuloa aloitetut Kemijoen voimalaitoshankkeet perustuivat Vt:n päätöksiin ja käynnistyivät väliaikaisin luvuin tai jopa ennen niiden myöntämistä. Väliaikaisissa luvissa kalakannan säilyttämiseen liittyvistä velvoitteista oli määrätty seuraavasti:

- Petäjäskoski Vt 21.5.1955, 23/1955, Valajaskoski Vt 5.7.1958, 23/1958, Seitakorva Vt 30.12.1960, 54/1960 ja Ossauskoski Vt 24.10.1961, 67/1961: hakija oli velvollinen lopullisen lupapäätöksen ehtojen mukaisesti tai erikseen määrättävällä tavalla osallistumaan Kemijoen kalakannan suojaamista ja lisäämistä tarkoittaviin toimenpiteisiin.

- Petäjäskoski Vt 9.8.1956, 26/1956, Ossauskoski Vt 31.3.1962, 38/1962 ja Seitakorva Vt 30.3.1962, 32/1962: hakija oli velvollinen väliaikaisen luvan ollessa voimassa osallistumaan maataloushallituksen määrämällä tavalla ja määrässä Kemijoen kalakannan säilyttämistä ja lisäämistä tarkoitaviin toimenpiteisiin.
- Pirttikoski Vt 22.3.1958, 12/1958 ja Permantokoski Vt 23.12.1960, 45/1960. Ei tiedossa.

Lopulliset rakennusluvut

Lopulliset rakennusluvut myönnettiin vasta VVL:n voimaantulon (1962) jälkeen, lukuun ottamatta Pirttikoskea, joka sai lopullisen luvan vesioikeuslain (VOL) säännösten nojalla vuonna 1961 (Löyttyjärvi 2011).

- Vt:n päätös 28.6.1961, 28/1961: Pirttikosken voimalaitoksen omistaja määrättiin osallistumaan kalakannan säilyttämistä tarkoitaviin toimenpiteisiin sellaisella tavalla tai sellaisella vuotuisella tai kertakaikkisella rahamäärällä, joka sen osuudeksi erikseen ehkä määrättäisiin. Voimalaitoksen omistajan tuli suorittaa neljämiljoonaa markkaa sekä vuosittain siihen asti, kunnes vahinkojen torjumiseksi tarvittavat toimenpiteet ja rahamäärä olisi tarkemmin selvitetty ja niiden jakaminen Kemijoen vesistön eri voimalaitosten kesken olisi sopimuksilla tai erillisissä päätöksissä määrätty, kaksi miljoonaa markkaa käytettäväksi kalakannan säilyttämiseksi maataloushallituksen määrämällä tavalla. KHO pysytti lupaehdon 27.3.1962 antamassaan päätöksessään.

Vaikka VVL säilytti kalateiden ensisijaisuuden kalatalousvelvoitteena (VVL 2:22), ei kalatievelvoitteita sen nojalla juurikaan määrätty. Kemijoen vesistössä perusteena oli se, että rakennetut voimalaitokset olivat jo estäneet kalan kulun vesistössä ja kustannukset katsottiin kohtuuttomiksi saavutettavaan hyötyyn nähden.

Vesioikeuden myöntämien rakennuslupien mukaan lopullinen ratkaisu kalakannan säilyttämiseen käytettävästä maksusta siirrettiin myöhemmin annettavaksi. Luvan haltija määrättiin maksamaan kalakannan säilyttämismaksu ”käytettäväksi kalan istutukseen ja muihin kalakannan säilyttämistä tarkoitaviin toimenpiteisiin”. Lisäksi Taivalkosken, Ossauskosken ja Seitakorvan lopullisten rakennuslupien lupaehdoissa sanottiin, että kalakannan säilyttämistä tarkoitavista velvoitteista määrättäisiin lopullisesti maa- ja metsätalousministeriön hakemuksesta vireillä olevassa Kemijoen voimalaitosten velvoitteiden määräämistä koskevassa asiassa annettavassa päätöksessä.

- Isohaara: VEO:n päätös 18.9.1964, 56/64/I: maksuvelvoite 70 000 mk/vuosi. KHO:n päätöksellä 21.10.1966 lupaehto jätettiin tältä osin ennalleen.
- Taivalkoski: VEO:n päätös 20.6.1972, 51/72/I: ennakkomaksu 50 000 mk/vuosi, josta 10 000 mk määrättiin käytettäväksi toimenpiteisiin yksinomaan Taivalkosken padotusaltaan alueella paikalliselle koskikalalle tulevan vahingon kompensoimiseksi. KHO:n päätöksellä 14.2.1974 lupaehto jätettiin näiltä osin ennalleen.

- Ossauskoski: VEO:n päätös 19.10.1976, 100/76/I: ennakkomaksu 50 000 mk, josta 10 000 mk määrättiin käytettäväksi toimenpiteisiin yksinomaan Ossauskosken padotusaltaan alueella paikalliselle koskikalalle tulevan vahingon kompensoimiseksi.
- Petäjaskoski: VEO:n päätös 22.01.1969, 4/69/II: maksuvelvoite 90 000 mk/vuosi. KHO:n päätöksellä 11.12.1969 maksuvelvoite 45 000 mk/vuosi.
- Valajaskoski: VEO:n päätös 15.11.1963, 80/63/I: maksuvelvoite 35 000 mk/vuosi. KHO:n päätöksellä 9.5.1964 lupaehto jätettiin ennalleen.
- Vanttauskoski: VEO:n päätös 20.2.1965, 6/65/I: maksuvelvoite 25 000 mk/vuosi. KHO:n päätöksellä 8.6.1967 lupaehto jätettiin ennalleen.
- Seitakorva: VEO:n päätös 17.11.1975, 68/75/I: ennakkomaksu 40 000 mk/vuosi, joka tulee käyttää yksinomaan Seitakorvan voimalaitoksen vaikutusalueella paikalliselle kalakannalle aiheutuvan vahingon estämiseksi.
- Permantokoski: VEO:n päätös 24.2.1968, 16/68/I: Lupa valtion vesivoimatoimikunnalle Olkkajärven säännöstelyyn Permantokosken voimalaitoksen säännöstelypadolla. Maksuvelvoite 4 000 mk/vuosi, ”kunnes kalakannan säilyttämiseksi käytettävästä maksusta Permantokosken voimalaitoshankkeen rakennuslupapäätöksessä ehkä toisin määrätään”. KHO:n päätöksellä 21.2.1969 lupaehto jätettiin ennalleen. VEO:n päätös 19.11.1969, 61/69/I: Rakennuslupa Kemijoki Oy:lle. Maksuvelvoite 5 000 mk/vuosi (ml. aiemmin säännöstelyluvassa määrätty 4 000 mk), ”kunnes Kemijoen vesistön rakentajien ja muiden vesistön käyttäjien osallistumisesta Kemijoen vesistön kalanhoitotoimiin mahdollisesti toisin määrätään”. KHO:n päätöksellä 2.4.1971 mainittu lupaehto jätettiin ennalleen.

Kalatalousviranomaisen hakemukset ja katselmustoimitus

Kalatalousviranomaisena toiminut maataloushallitus laittoi Kemijoen voimalaitosten kalakannan säilyttämisvelvoitteiden määräämistä koskevan asian vireille jättämällä hakemukset vuonna 1969, jotka vesioikeus määräsi 17.9.1969 yhdessä käsiteltäväksi ja selvitettäväksi katselmustoimituksessa. Katselmustoimitukseen liitettiin myös muut myöhemmin toimitetut Maa- ja metsätalousministeriön hakemukset (Taivalkoski 1971 ja Permantokoski 1973). Hakemuksissa vaadittiin Kemijoki Oy ja Pohjolan Voima Oy suorittamaan kalakannan säilyttämiseen käytettävänä maksuna maataloushallitukselle perustamismaksua ja vuotuismaksua. Perustamismaksu oli tarkoitettu Kemijoen kalakannan suojaamista ja lisäämistä tarkoittavien toimenpiteiden perustamiskuluihin. Hakemukseen oli liitetty suunnitelma Kemijoen voimalaitosten kalataloudellisen kompensaation määräämistä varten, jossa oli esitetty sekä merialueen (taulukko 1) että sisävesialueen istutustarve (järvitaimenia tai muita lohensukuisten lajien vaelluspoikasia 300 000 kpl sekä siikaa, kuhaa, haukea ym. 6 000 000 kpl).

Asiassa annetussa katselmuskirjassa esitettiin toimitusmiesten tarkistama ja korjaama Kemijoen vesistö- ja sen vaikutusalueen kalataloudellinen hoitosuunnitelma (taulukko 1) sekä sen toteuttamiseen tarvittava kalakannan säilyttämiseen käytettävä maksu, jota ehdotettiin

lupaehdoissa määrättäväksi. Sisävesialueen istutuksiksi esitettiin 100 000 järvitaimenen poikasta (vähintään 20 cm pituisia), 2 miljoonaa 1-kesäistä siianpoikasta, 1 miljoonaa 1-kesäistä harjuksen poikasta, 10 000 1-2-vuotiaita nieriälajeja ja 100 000 1-kesäistä hauen, kuhan ym. poikasia.

Taulukko 1.

ASIAKIRJA	LOHI (SMOLTITIA)	MERITAIMEN (SMOLTITIA)	VAELLUSIIKA (1-KESÄISTÄ)	NAHKIAINEN (YLISIIRTO)
Valtion hakemukset lopullisista kalanhoitomaksuista 1969- 1973	1 000 000	120 000	2 000 000	100 000
Katselmuskirja 2.8.1973	765 000	85 000	8 000 000	100 000
Toimitusmiesten lausunto 25.2.1974	1 000 000, josta lohia vähintään 80 %		8 000 000	100 000
Toimitusmiesten lausuntoon jätettyjen muistutusten vastine 23.9.1974	815 000	95 000	5 200 000	100 000
PSVEO:n päätös 32/76/II 17.11.1976	700 000 (väh. 14 cm)	80 000 (väh. 17 cm)	4 000 000	100 000
PSVEO:n päätös 78/79/II 28.12.1979 (KHO vahvisti 30.5.1980, 2860/80)	615 000 (väh. 14 cm)	90 000 (väh. 18 cm)	3 100 000	100 000

Toimitusmiehet antoivat tehtyjen muistutusten sekä lisäselvitysten perusteella lausuntonsa 25.2.1974, jossa esitettiin Kemijoen vesistöalueen ja sen vaikutusalueen kalataloudellinen hoitosuunnitelma (taulukko 1 ja sisävesialueen istutusvelvoite katselmuskirjassa esitetyn suunnitelman mukaisesti) ja maksuvelvoite sen toteuttamiseksi: kertakaikkisena maksuna 12,75 miljoonaa markkaa ja vuotuismaksuna 3,12 miljoonaa markkaa. Hoidon tavoitteiden saavuttamiseksi tuli rakentaa kalanviljelylaitoksia ja luonnonravintolammikoita ja hoidon vaikutusten tutkimiseen ehdotettiin varattavaksi 170 000 mk. Valvontaviranomainen saattoi hakea muutosta lupaehtoihin vesioikeudelta, mikäli tarkkailun tulokset antoivat siihen aiheutta. Toimitusmiehet esittivät myös, että yhtiöt olisivat valvontaviranomaisen hyväksymällä tavalla velvollisia tutkimaan kalaportaiden rakentamisen mahdollisuuksia Kemijoen voimalaitosten yhteyteen ja esittämään näitä koskevan selvityksen maksun tarkistamista koskevan uuden hakemuksen yhteydessä vesioikeudelle. Uusi hakemus tuli jättää vuoden 1984 loppuun mennessä.

Toimitusmiesten lausuntoon jätettyjen muistutusten johdosta antoi toimitusinsinööri Raimo Linna 23.9.1974 vastineen, jossa totesi, ettei lohien osalta ollut syytä poiketa toimitusmiesten arviosta (taulukko 1). Vaikka taimenen ja siian osalta merialueen istutusmäärät pienenevät, ei esitettyä kalakannan säilyttämiseen käytettävää maksua ollut kustannustason nousun johdosta tarpeen muuttaa. Vesioikeuden suullinen käsittely toimitettiin Rovaniemellä toukokuussa 1976 ja tarkastukset Savukoskella ja Kemijokivarressa, Rovaniemen maalaiskunnassa syyskuussa 1976.

Vesioikeuden päätös nro 32/76/II, 17.11.1976 ja korkeimman hallinto-oikeuden palautuspäätös

Vesioikeus antoi 17.11.1976 päätöksen koskien Kemijoen kalakannan säilyttämistä tarkoittavien velvoitteiden määräämistä. Päätös koski Kemijoen vesistöalueen yhdeksää voimalaitosta: Isohaaraa, Taivalkoskea, Ossauskoskea, Petäjäskoskea, Valajaskoskea, Permantokoskea, Vanttauskoskea, Pirttikoskea ja Seitakorvaa. Päätöksessä todettiin, että voimalaitosten rakentaminen oli aiheuttanut Kemijärven alapuolisessa Kemijoessa ja Permantokoskessa virtakutuisen kalan lisääntymisalueiden tuhoutumisen ja merellisen vaelluskalakannan häviämisen Kemijoen vesistöalueelta ja sen merelliseltä vaikutusalueelta. Myös paikalliset arvokkaat kalakannat olivat hävinneet voimalaitosten padotusaltaista.

Päätöksessä veloitettiin luvan saajat kalakannan säilyttämiseksi Kemijoen vesistössä ja sen merellisellä vaikutusalueella tekemään istutuksia vuosittain maa- ja metsätalousministeriön hyväksymän suunnitelman mukaisesti mereen Kemijoen suualueelle ja sen läheisellä merialueelle (taulukko 1) sekä Kemijoen vesistöön (100 000 kpl vähintään 20 cm pituisia järvitaimenen poikasia, 2,5 miljoonaa 1-kesäisiä sisävesisiinpoikasia, 1-kesäisiä harjuksen poikasia, 1-kesäisiä kuhan poikasia ja hauen poikasia sekä 10 000 kpl 1-2-vuotiaita nieriöitä). Vastuu istutusvelvoitteesta jakautui voimalaitosten kesken huomioon ottaen niiden sijainti Kemijoen vesistössä ja niiden vaikutus mainitun vesistön ja sen merellisen vaikutusalueen kalakantaan. Päätös sisälsi myös tarkkailuvelvoitteen ja määräyksen, että hoitotoimenpiteitä voitaisiin muuttaa luvan saajan ja ministeriön sopimalla tavalla, mikäli se osoittautui aiheelliseksi.

Päätöksestä valitettiin korkeimpaan hallinto-oikeuteen. KHO palautti asian käsittelyn 17.11.1977 antamallaan päätöksellä takaisin vesioikeuteen perusteena se, että hakemus oli muutettu maa- ja metsätalousministeriön toimitusmiesten lausunnon johdosta lähettämässään huomautuskirjelmässä maksuvelvoitteesta toimenpidevelvoitteeksi (istutusvelvoite ja velvoite rakentaa kalanviljelylaitoksia ja luonnonravintolammikoita). Vesioikeus toimitti asiassa suullisen käsittelyn huhtikuussa 1978.

Vesioikeuden päätös nro 78/79/II, 28.12.1979 ja korkeimman hallinto-oikeuden päätös nro 2860/80, 30.5.1980

Maa- ja metsätalousministeriö ilmoitti 13.3.1978 pysyvänsä aikaisemmissa hakemuksissaan niiltä osin kuin oli kysymys toimenpidevelvoitteen saamisesta meri- ja jokialueelle. Marraskuussa 1978 toimitettiin suullinen käsittely ja asiassa kuultiin luonnonravintolammikoiden omistajia. Vesioikeuden päätös koskien kalatalousvelvoitteen määräämistä tehtiin 28.12.1979. Vesioikeus katsoi, että ei ollut estettä muuttaa maksuvelvoitteita toimenpidevelvoitteeksi ja Kemijoen merellisen vaikutusalueen kalakanta voitiin säilyttää asianmukaisilla toimenpiteillä sellaisella tasolla, että se tuotoltaan vastasi rakentamista edeltäneen ajan kalakannan tuottoa. Samoin Kemijoen jokialueen kalakanta voitiin istutuksin sekä muilla tarkoituksenmukaisilla hoitotoimenpiteillä saada paikallisten kalojen sekä merellisen vaellussiian ja meritaimenen osalta sellaiselle tasolle, että sen tuotto vastaisi luonnontilaista tuottoa sanotulla jokialueella. Sen sijaan jokialueen osuutta luonnontilaa vastaavasta merilohituotosta ei vesioikeuden mukaan voitu palauttaa jokialueelle määrättävillä ”nykyisin tiedossa” olevilla hoitotoimenpiteillä. Vesioikeus hylkäsi kalateiden rakentamista koskevat vaatimukset, koska kalateiden rakentamismääräyksille ei katsottu olleen perusteita huomioiden lohen ja meritaimenen mahdollisten kutualueiden etäinen sijainti jokisuusta ja voimalaitosten määrä ennen Ounasjoen haaraa.

Toisin kuin Kemijoki Oy oli väittänyt, vesioikeus katsoi yhtiön velvolliseksi osallistumaan merellisen vaelluskalan hoitovelvoitteeseen, sillä sen omistuksessa olevat voimalaitokset olivat osaltaan aiheuttaneet kutualueiden menetyksen. Sen osuudeksi tuli yhteensä 83 % velvoitteesta Pohjolan Voima Oy:n osuuden ollessa 17 %, mikä perustui voimalaitosten sijaintiin ja niiden vaikutukseen Kemijoen vesistön ja sen merellisen vaikutusalueen kalakantaan. Nahkiaisen yliiirtokustannukset jakoutuivat puoleksi Isohaaran ja Taivalkosken voimalaitosten omistajien kesken.

Vesioikeus katsoi lohen ja meritaimenen poikastuotantoalueen laajuudeksi noin 4000 ha ja sen arvioinnissa oli otettu huomioon aiemmin saadut selvitykset, Kemijoki Oy:n vuonna 1978 suorittaminen poikastuotantoalueiden tutkimusten tulokset sekä selvitys Tornionjoen tuotantoalueita koskevista tutkimuksista.

Kemijoen voimalaitosrakentamisesta aiheutunutta kalataloushaittaa laskettaessa käytettiin arviota poikastuotantoon sopivien virta-alueiden pinta-alasta sekä hehtaarikohtaisesta vaelluspoikastuotosta perustuen lähinnä Tornion-, Kalix- ja Simojoen tutkimustietoihin.

Lohen ja meritaimenen istutusmäärää arvioitaessa esitettiin erilaisia arvioita poikastuotantoalueen laajuudesta. Ministeriön hakemusten liitteenä oli Toivosen (1964) tekemä arvio, jota päivitettiin vuonna 1974 lausunnossa Kemijoen vaelluskalojen istutustarpeen perusteista (Toivonen 1974a). Poikastuotantoalueiden rajaus tuli Toivosen (1974a) mukaan tehdä veden virtausnopeuden perusteella siten, että poikastuotantoalueiksi voidaan katsoa kosket ja virrat, joissa virtausnopeus on yli 0,1 m/s. Laskelmassa päädyttiin 4216 hehtaarin poikastuotantoalueeseen. Myös katselmustoimituksessa käytettiin n. 4200 ha tuotantoalaa.

Vesioikeuden kehotuksesta tehtiin kesällä 1978 Pohjolan Voima Oy:n ja Kemijoki Oy:n toimesta lisäselvityksiä poikastuotantoalueen laajuudesta. Kartoitus selvityksessä rajausperusteena poikastuotantoalueelle oli kaltevuus 0,8 m/km, jolloin tuotantoalueeksi saatiin huomattavasti pienempi ala kuin mitä toimitusmiehet olivat katselmustoimituksessa käyttäneet (52 % toimitusmiesten esittämistä alueista). Yhtiöiden lausuntojen mukaan poikastuotantoalueiden enimmäislaajuutena oli pidettävä 2200 hehtaaria. MMM:n vastineessa (Suomus ja Munne 1978) puolestaan kirjoitettiin, että poikastuotantoalueiden rajaaminen yksinomaan kaltevuuteen perustuen antaa virheellisen tuloksen ja että voimayhtiöiden tekemässä kartoituksessa oli hyväksytty poikastuotantoalueiksi vain hyvät alueet. Vastineessa todettiin, että kalatalousintendentti Östen Karlströmin tutkimusten perusteella lohen ja erityisesti taimenen poikasia tavataan vielä niinkin alhaisissa virtausnopeuksissa kuin 0,1 m/s, mikä ei edellytä em. suuruista kaltevuutta. Asiakirjoihin liitettyssä Karlströmin (1977) tutkimuksessa "Biotopval och besättningsstäthet hos lax- och öringungar i svenska vattendrag" Tornionjoen vesistöalueen poikastuotantoalaksi arvioitiin 5000 ha. Tutkijoiden mukaan tämän perusteella myös Kemijoen poikastuotantoalue oli arvioitu aikoinaan liian pieneksi (Sjöblom ja Toivonen 1978).

Kemijoen lohi- ja meritaimenkannan vaelluspoikatuoannoksi katsottiin vesioikeudessa noin 10 % suuruinen jokivaelluksen aikainen vaellustappio huomioon ottaen keskimäärin vuosittain 135 vaelluspoikasta tuotantoalueen hehtaarilta. Yhteensä mereen vaeltaneiden lohen ja meritaimenen poikasten määränä pidettiin 540 000 kpl vuodessa.

Vesioikeuden päätöksen mukaan asiassa oli huomioitu erityisesti Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen suorittamat tutkimukset Simojoella (vaelluspoikastuotto vuonna 1977 131 kpl/ha ja vuonna 1978 241 kpl/ha; Sjöblom ja Toivonen 1978), Karlströmin tutkimus "Biotopval och besättningsstäthet hos lax- och öringungar i svenska vattendrag" sekä Karlströmin lausunto koskien Kemijoen lohen ja meritaimenen vaelluspoikastuotantoa. Karlströmin (1977) tuottoarvioissa sovellettiin Tornion- ja Kalixjoen tuloksia. Jokipoikastiheydestä 5kpl/100 m² oli päädytty tuottoarvioon 150 vaelluspoikasta hehtaarilta, josta Toivosen (1974b) esittämä 10 % vaellustappio huomioiden saatiin vaelluspoikasarvoksi 135 kpl/ha jokisuussa.

Vesioikeuden mukaan voimalaitosten aiheuttamasta vaelluspoikastuotannon menetyksestä oli vähennettävä uittoväyläperkausten sekä muiden vesistön tilaan haitallisesti vaikuttaneiden tekijöiden osuus, minkä katsottiin olevan 10 % poikastuottokyvystä. Meritaimenten osuudeksi katsottiin 15 % vaelluspoikastuotannosta. Lisäksi luonnonpoikasista saatua saalista vastaavan saaliin varmistaminen edellyttäisi 1,6-kertaisen laitospoikasten määrän istuttamista luonnonpoikasiin verrattuna.

Arviot meritaimenen istutustarpeesta pohjautuivat vanhojen saalistilastojen perusteella laskettuihin lohen ja meritaimenen suhteellisiin osuuksiin. Toivonen (1974b) esitti, että lohen osuuden pitäisi olla 90 % ja meritaimenen 10 % näiden lajien vaelluspoikasten yhteismäärästä.

Vesioikeuden päätöksen mukaan kerroin 1,6, jolla päästiin tarvittavaan laitospoikasten määrään, oli saatu istutustoimenpiteistä Suomessa ja Ruotsissa saatujen kokemusten perusteella. Sjöblomin ja Toivosen (1977) lausunnossa käsiteltiin luonnon- ja laitossmolttien suhdetta. Ruotsin Rickleå-joella vuosina 1961-1966 suoritettujen viljeltyjen ja luonnonpoikasten vertailumerkintöjen mukaan tulisi viljeltyjen lohenpoikasten istutusmäärien olla kaksinkertaisia luonnonpoikasiin nähden, että saataisiin sama saalis. Simojoella puolestaan oli luonnonpoikasten ja Montan kalanviljelylaitoksella viljeltyjen lohenpoikasten vertailumerkintöjä tehty vuodesta 1972 lähtien. Tulokset vuosien 1972 ja 1973 merkinnöistä osoittivat, että viljellyistä saatuun saaliiseen oli lisättävä noin 60 % luonnonpoikasista saatuun saaliiseen pääsemiseksi, ts. istutettujen määrää olisi lisättävä 60 %, että se vastaisi luonnonpoikasten saalista.

Merialueen istutusvelvoitetta määrättäessä vesioikeus vähensi suoritettavien istutusten kokonaismäärästä (lohi 661 000 kpl ja meritaimen 117 000 kpl) jokialueen tuoton osuuden, jonka katsottiin olleen lohella 7 % (perusteena Toivosen 1974 lausunto) ja meritaimenella 25 %. Merialueelle istutettavien kalojen määräksi jäi siten 615 000 lohen (vähintään 14 cm) ja 90 000 (vähintään 18 cm) meritaimenen vaelluspoikasta. Sisävesialueelle oikeus ei määrännyt lohen osalta toimenpiteitä, mutta meritaimenen menetetty tuotto katsottiin voitavan palauttaa käyttämällä istutuksissa sisävesialueen taimenen tai muiden lohensukuisten poikasiasa. Sisävesialueen tuoton osuus oli 30 000 poikasta, mutta koska istukkaina käytettäisiin muita lohensukuisia kaloja, joiden saalistuotto olisi meritaimenta pienempi, määrättiin istutusmääräksi kaksi kertaa enemmän poikasiasa. Siten velvoitteeksi tuli istuttaa 60 000 vaellusikäistä ja -kokoista järvitaimenen tai muiden lohensukuisten kalojen poikasta.

Vaellussiian osalta vesioikeuden päätös perustui toimitusinsinööri Linnan 23.9.1974 muistutusten johdosta antamaan lausuntoon (taulukko 1), jonka mukaan saalistilastojen perusteella Kemijoen menetetyn vaellussiian tuoton korvaaminen edellyttäisi 5,2 miljoonan 1-kesäisen vaellussiian poikasen istuttamista. Merialueen istutusmäärään pääsemiseksi tästä vähennettiin jokialueen tuoton osuus, jonka katsottiin olleen 40 %. Siten merialueelle istutettavaksi jäi 3 100 000 1-kesäistä vaellussiian poikasta. Loput 2,1 miljoonaa siianpoikasta määrättiin istutettavaksi sisävesialueelle.

Vaellussiian istutusvelvoitteen perusteet:

- *Jokialueen tuotto 104 160 kg (toimitusmiesten lausuntoon jätettyjen muistutusten vastine 1974: 148 800 kg x 0,7).*
- *Kun tämä jokialueen tuotto arvioitiin olleen 40 % Kemijoen kokonaistuotosta, koko vaellussiikatuoannoksi saatiin 260 400 kg/v.*
- *Kun istutusten saalistuotoksi arvioitiin 50 kg/1000 kpl 1-kesäistä, istutustarpeeksi saatiin 5 208 000 1-kesäistä/v.*
- *Merialueen istutustarve 60 % eli n. 3 124 800 1-kesäistä/v.*

- *Jokialueen istutustarve 40 % eli n. 2 083 200 1-kesäistä/v. Istutus sisävesiin soveltuvina siikoina.*

Nahkiaisen osalta vesioikeus katsoi, että Kemijoen nahkiaiskanta voitiin pitää entisen suuruisena siirtämällä 100 000 nahkiaista Isohaaran yläpuoliselle jokiosuudelle. Myös paikalliskalan osalta vesioikeus katsoi, että arvokkaille virtakutuisille paikalliskalakannoille oli aiheutunut vahinkoa pääuoman rakennetulla osuudella Perämerestä Kemijärveen. Vesipinta-alan suurentuminen oli osittain korvannut kalakantojen heikentymistä, mutta ei kuitenkaan kokonaan. Tästä syystä sisävesisiikojen istutusmäärää lisättiin 10 %:lla ja istutettavaksi määrättiin yhteensä 200 000 kpl siian ja harjuksen 1-kesäistä poikasta. Tämän katsottiin olevan riittävä virtakutuiselle paikalliskalalle aiheutuneen vahingon hyvittämiseen.

Voimalaitosten omistajille määrättiin myös tarkkailuvelvoite. Kalakannan hoito- ja tarkkailusuunnitelmat tuli hyväksyttävä maa- ja metsätalousministeriössä ja tarkkailutulokset tuli antaa tiedoksi vuosittain. Mikäli tulokset tai istutustoimenpiteistä muutoin saatavat kokemukset antoivat aiheutta, voitaisiin määrättyä istutusvelvoitetta muuttaa kalalajien tai niiden koon ja määrän suhteen yhtiöiden ja ministeriön keskenään sopimalla tavalla, huolehtien kuitenkin siitä, ettei velvoitteiden rahallinen arvo heikkenisi.

Vesioikeuden päätöksestä valitettiin korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka katsoi 30.5.1980 antamassaan päätöksessä, ettei näiltä osin ollut syytä muuttaa vesioikeuden päätöstä. KHO siirsi kuitenkin lohien istutusvelvoitteen toimeenpanon aloitusta yhdellä vuodella ja lisäsi tarkkailukustannuksia 100 000 markalla.

Kalastukselle aiheutuneiden vahinkojen korvausasia

Kemijoen voimalaitosten rakentamisesta kalastukselle aiheutuneiden vahinkojen korvausasia käsiteltiin oikeudessa lopulta erikseen. Isohaaran lopullista rakennuslupaa koskeva asia palautettiin kalastuksen, kalansaaliiden ja kalastusvälineiden korvaamisen osalta 21.10.1966 KHO:sta vesioikeudelle uudelleen käsiteltäväksi. Asiassa toimitettiin vesioikeuden määräyksestä täydentävä katselmus vuosina 1968-1975 ja vesioikeus antoi uuden päätöksen (50/77/II) 9.12.1977 (Hepola ja Leppänen 2002). Korvausasian jouduttamiseksi säädettiin laki eräiden Kemijoen rakentamisesta aiheutuneiden kalastusvahinkojen korvauskysymysten hoitamisesta (926/1979) ja korvausten maksaminen vahingonkärsijöille mahdollistettiin sopimusjärjestelyillä jo ennen päätöksen lainvoimaisuutta (Löyttyjärvi 2011).

Vesioikeuden päätöksestä valitettiin vesiylioikeuteen, jonka päätös annettiin 9.12.1982 (33/1982). Päätös poikkesi vesioikeuden päätöksestä ja siinä katsottiin, ettei lohien ja meritaimenen kalastusoikeus kuulunut vesialueiden omistukseen vaan pääosin valtiolle kalastusregalin perusteella, poikkeuksena Hervanputaan lohivadon, väylän vadon, Kaakamon lohivatoyhtymän ja Laivaniemen tynnyrikunnan itsenäiset, valtion oikeudesta riippumattomat kalastusoikeudet. Tästä syystä sekä korvausten että korvauksiin oikeutettujen määrä pienenevät vesioikeuden päätöksestä. Vesiylioikeus määräsi kertakaikkisen korvauksen seuraavasti (Hepola ja Leppänen 2002):

- Patojen ja kalastusten omistajille lohien ja meritaimenen kalastuksen tuoton menetyksestä.

- Kaikille luvallisin välinein lohta ja meritaimenta kalastaneille yksityisille henkilöille kalastusetuuden menetyksestä, kuitenkin niin, että korvausta ei maksettaisi niille, joiden saaliilla ei katsottu olleen taloudellista merkitystä. Kalastusetuudella tarkoitettiin sitä, että kalastusta harjoittaneet olivat saaneet kalastusoikeuden haltijan eli valtion suostumuksella käyttää hyväkseen lohen ja meritaimenen kalastuksen tuottaman edun. Kalastusetuuden menetys määrättiin korvattavaksi riippumatta aiemmin tehtyjen kauppakirjojen kauppaehdoista.
- Valtiolle vuokratulojen menetyksestä meri- ja jokialueen osalta.
- Valtiolle kalastusregaalien käyttömahdollisuuden menettämisestä jokialueella. Tästä vähennettiin kuitenkin ne korvaukset, jotka määrättiin maksettavaksi kalastajille kalastusetuuksien menetyksestä.

Merellisen vaellussiian osalta vesiylioikeus pienensi korvausalueetta vesioikeuden päätöksestä. Myös nahkiaisen tuoton menetyksestä määrättiin korvauksia, sillä pyyntimahdollisuudet Isohaaran yläpuolisilla alueilla oli menetetty. Yksityisten vesialueiden omistajien ja voimayhtiöiden välisistä kauppakirjoista ratkaistiin erikseen kauppaehdot suhteessa nahkiaisen ja siian kalastusoikeuteen (Hepola ja Leppänen 2002).

Pohjolan Voima Oy määrättiin maksamaan yksin korvaukset pyydyksistä ja muista kalastustarvikkeista sekä merellisen vaellussiian ja nahkiaisen kalastuksen tuoton menetyksistä. Kemijoki Oy:n osuus vaellussiian ja nahkiaisen tuoton menetyksen osalta katsottiin korvatuksi jo maksetuilla kalanhoitomaksuilla ja määrätyillä istutusvelvoitteilla. Molempien voimayhtiöiden tuli maksaa yhdessä korvaukset lohen ja meritaimenen tuoton ja kalastusetuuksien menetyksistä sekä valtion vuokratulojen ja kalastusregaalien käyttömahdollisuuden menettämisestä, joista Pohjolan Voima Oy:n vastuuosuudeksi katsottiin 90 % ja Kemijoki Oy:n osuudeksi 10 % (Hepola ja Leppänen 2002).

Vesiylioikeuden päätöksestä valitettiin korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Kemijoki Oy valitti sille määrätystä 10 % osuudesta korvauksiin ja KHO:n päätöksessä (2231, 16.6.1983) tämä korvausvelvollisuus kumottiin. Asia palautettiin tältä osin vesiylioikeuteen, jonka päätös annettiin 5.6.1984. Vesiylioikeudessa katsottiin, että myöskään Pohjolan Voima Oy ei ollut vastuullinen Kemijoki Oy:n aiemmin maksettavaksi tuomituista korvauksista. KHO ei myöntänyt enää valituslupaa, joten vesiylioikeuden päätös jäi pysyväksi (Hepola ja Leppänen 2002). Jo maksettuja korvauksia ei tämän seurauksena peritty kuitenkaan takaisin vaan ne jäivät lainmuutoksen (62/1984) myötä valtion vahingoksi (Löyttyjärvi 2011). Kemijoki Oy suoritti myöhemmin sille vuoden 1982 vesiylioikeuden päätöksessä määrätyn korvausvelvollisuuden, vaikka asiasta ei ollut lainvoimaista oikeuden päätöstä (Hepola ja Leppänen 2002)

Ounasjoen erityissuojelulaki ja koskiensuojelulaki

Ennen Ounasjoen erityissuojelulain säätämistä Kemijoki Oy suunnitteli Ounasjoen vesistöön 12 vesivoimalaitoksen ja kahden tekoaltaan rakentamista (Löyttyjärvi 2011). Ounasjoen erityissuojelulaki (703/1983) tuli voimaan 1.9.1983. Lain mukaan vesivoimalaitoksen rakentamiseen Ounasjoessa, siihen laskevissa sivujoissa ja Ounasjärveen laskevissa joissa ei saa myöntää vesilaissa tarkoitettua lupaa. Rakentamiskiellosta aiheutuvista korvausperusteista ja

korvausmenettelystä säädettiin myöhemmin koskiensuojelulain yhteydessä. Hallituksen esitys koskiensuojelulaiksi (1986 vp. – HE n:o 25) annettiin eduskunnalle 14.3.1986 ja laki (35/1987) tuli voimaan 1.2.1987. Koskiensuojelulailla on kielletty uuden vesivoimalaitoksen rakentaminen 53 vesistöön tai vesistön osaan.

Ounasjoki on liitetty myöhemmin myös Natura 2000-verkostoon, merkittävimpana luontodirektiivin luontotyyppinä Fennoskandian luonnontilaiset jokireitit.

Uittosäännön kumoaminen

Uitto, joka oli alkanut yleistyä 1800-luvun loppupuolella, jatkui Kemijoella aina vuoteen 1991 asti. Myös Kemijoen kalanviljelytoiminnan aloitus liittyi aikoinaan uittoon, sillä istutuksia alettiin tehdä Kemijoen Uittoyhdistyksen toimesta uitosta aiheutuneiden vahinkojen kompensoimiseksi (Alaniska 2013). Kemijoen voimalaitoksilla uitto tuli turvata ja voimayhtiöiden tuli luovuttaa vettä uittoa varten ja ylläpitää uittorakenteita. Uittopuut ohjattiin voimalaitospatojen läpi rakennettua uittokourua pitkin. Esimerkiksi Pirttikoskelle oli rakennettu uiton mahdollistamiseksi voimalaitoksen ohi 6 km pituinen uittoränni (Löyttyjärvi 2011).

Pohjois-Suomen ympäristölupavirasto antoi 10.5.2002 päätöksen nro 22/02/1 Keski-Kemijoen uittosäännön kumoamisesta välillä Seitakorvan voimalaitos–Ounasjoen yhtymäkohta. Päätös on lainvoimainen.

Vesioikeuden 3.10.1980 antama Ala-Kemijoen uittosääntö (uittosääntö nro 8) kumottiin Ounasjoen yhtymäkohdan ja Isohaaran voimalaitoksen väliltä 22.3.2004 Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston päätöksellä (29/04/1). Ympäristölupavirasto jätti kuitenkin uittosäännön 16 §:n Ala-Kemijoen osalta voimaan ja kun asiasta valitettiin, palautti Vaasan hallinto-oikeus asian tältä osin 5.5.2006 antamallaan päätöksellä (06/0124/3) ympäristölupavirastolle. Hallinto-oikeus katsoi, että uittosäännön kumoamisen yhteydessä olisi käsiteltävä ja ratkaistava kaikki asianomaisessa vesistössä tapahtuneesta uitosta ja uittosäännön kumoamisesta johtuvat toimivan uittoyhdistyksen velvollisuudet ja vastuut, vaadittaessa myös 5 luvun 99 §:n mukainen velvollisuus oppopuiden poistamiseen vesistössä. Vesioikeuden päätöksen perustelujen mukaan kalatalousmaksu oli määrätty osittain uittojätteiden aiheuttamien haittojen poistamiseksi. Erityisesti uitosta peräisin olevista jätteistä ja oppopuista oli katsottu aiheutuvan kalastukselle edelleen haittaa. Kalatalousmaksu ja oppopuiden aiheuttama haitta liittyivät siten toisiinsa.

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto antoi päätöksen (25/12/2) 30.3.2012, jossa määrättiin, että kalatalousmaksua on maksettava siihen saakka, kunnes päävelvoitteen mukaiset toimenpiteet on tehty. Tämän jälkeen oppopuista, uittotarvikkeista ja muista uittojätteistä kalastukselle aiheutuva haitta Kemijoen olosuhteissa on katsottava poistuneen, eikä kalatalousmaksua tarvitse maksaa, ja voimassa oleva uittosäännön 16 § voidaan kumota. Asiasta valitettiin Vaasan hallinto-oikeuteen, joka totesi päätöksessään (13/0117/1) 20.5.2013, ettei aluehallintoviraston päätöstä ole syytä muuttaa. Päätöksestä valitettiin vielä korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka hylkäsi valituksen (päätös nro 2069/2014) 27.6.2014.

Vahingonkorvausvaatimuksia ja kanteluita siikavelvoitteiden toteuttamisesta ja tuloksellisuudesta

Useat jako- ja osakaskunnat hakivat vuonna 1992 vahingonkorvausta KHO:n vuonna 1980 antamassa päätöksessä määrättyjen kalanhoitovelvoitteiden epäonnistumisesta Kemijoen sisävesialueen siikaistutusten osalta. Korvausta haettiin vuosilta 1983-1990, sillä vuonna 1991 siikaistutuksia oli ryhdytty korvaamaan kirjolohi-istutuksilla. Vesioikeus hylkäsi hakemuksen (14.4.1994, 34/94/1) perusteena se, että istutusvelvoite oli hoidettu KHO:n päätöksen mukaisesti ja myös tarkkailu oli suoritettu kalatalousviranomaisen hyväksymien ohjelmien mukaisesti. Istutusten mahdollisesti antaessa odotettua pienemmän kalastustuoton ei kysymyksessä katsottu olleen ennalta-arvaamaton vahinko, jota voimalaitosten rakentamiseen annettujen lupien yhteydessä ei olisi edellytetty. Toimenpidevelvoitteilla oli nimenomaan tarkoitettu turvata kalakantojen säilyminen, ei saalismäärien toteutuminen, johon vaikuttivat mm. kalastus ja siinä tapahtuvat muutokset.

Siikavelvoitteen toteuttamista ja tuloksellisuutta Kemi- ja Iijoen merellisillä vaikutusalueilla on käsitelty oikeuskanslerin päätöksissä. Päätökset on annettu kanteluihin, joiden mukaan istutuksilla ei päästä niihin tavoitteisiin, joihin velvoitepäätöksellä on pyritty. Keskeisenä syynä tähän on pidetty siikaistukkaiden heikkoa kuntoa, lähinnä liian pientä kokoa.

Kansanedustaja Erkki Pulliainen teki 20.1.2001 kantelun (673/1/01) siikaistutusten tuloksellisuudesta Perämeren pohjoisosassa. Oikeuskanslerin 23.1.2003 antamassa päätöksessä (1273/1/01) todettiin, että Iijoen merellisellä vaikutusalueella siian velvoiteistutuksista oli määrätty ainoastaan kalalaji, kappalemäärä ja se, että istutuspoikasten tuli olla yksikesäisiä. Istutuspoikasten kokoa ja määrää arvioitaessa tarkoituksena oli ollut, että siikaistukkaista kehittyisi siikakanta, joka vastaisi ennen joen sulkemista luonnonpoikasista kehittyneitä siikakantaa, mikä myös turvaisi vastaavat kalastusmahdollisuudet. Päätöksessä todettiin, ettei näin ilmeisesti ollut tapahtunut ja velvoitepäätöksellä tavoiteltu oikeustila ei ollut toteutunut. Puheena oleva istutusvelvoite oli asetettu Iijoen merellisen vaikutusalueen kalakannan säilyttämiseksi. Ministeriöllä olisi perusteet arvioida, oliko luvansaaja kohtuullisessa määrin ottanut huomioon velvoitteen täyttämistä johtuvat vaatimukset ja olisiko ministeriöllä mahdollisuus vaatia parempikuntoisia yksikesäisiä istutuksia ilman velvoitteen muuttamista. Päätöksessä todettiin myös, että olosuhteet ovat saattaneet muuttua, mikä johtanee siihen, että istutusvelvoite on esitettävä tarkistettavaksi. Oikeuskansleri piti tärkeänä, että maa- ja metsätalousministeriö seuraa tarkoin istutusvelvoitteen toteuttamista ja istutusten tuloksellisuutta sekä tilanteen vaatiessa ryhtyy tarpeelliseksi katsomiinsa toimenpiteisiin.

Pulliainen teki 31.5.2004 uuden kantelun (673/1/04) siikaistutusten tuloksellisuudesta Kemijoen ja Iijoen merialueilla, johon oikeuskansleri antoi päätöksensä 11.5.2006. Kantelua käsiteltäessä kävi ilmi, että maa- ja metsätalousministeriö oli hyväksynyt Kemijoen uuden istutussuunnitelman 24.5.2004, mutta siian osalta vain vuodeksi 2004 ehdolla, että 1-kesäisten siianpoikasten kokotavoitteena on keskimitaltaan vähintään 10 cm pituinen istukas. Lisäksi vaellussiikaistutuksista noin puolet tuli toteuttaa ns. kesäsiikana edellyttäen, että vastakuoriutuneita poikasia saatiin riittävästi. Lisäksi istutukset tuli suorittaa mahdollisuuksien mukaan syyskuun loppuun mennessä. Haitankärsijät eivät olleet tyytyväisiä ministeriön päätökseen, vaan valittivat korkeimpaan hallinto-oikeuteen vaatien siikaistukkaiden koon nostamista 12 senttimetriin. KHO antoi päätöksensä (299) 17.2.2005 ja poisti valituksenalaisista ministeriön päätöksistä valitusosoitukset ja jätti valitukset tutkimatta. KHO katsoi, että ministerin päätös kalatalousvelvoitteen tarkemmasta sisällöstä tulee kysymykseen vain, jos

lupamääräyksessä on näin määrätty. Kalatalousviranomaisen päätös, joka koski luvan täsmentämistä lupamääräyksessä avoimeksi jätetyiltä osin lupamääräyksen sisältöä noudattaen ei ollut luvasta erillinen hallintopäätös, johon voitaisiin hakea muutosta hallintolainkäyttölain mukaisesti. Kalanistutusvelvoitteiden toteuttamisen sisältö ja itse velvoitteen muuttaminen eivät kuulu maa- ja metsätalousministeriön lopullisesti päätettäväksi, vaan velvoitetta koskevat erimielisyydet tulee saattaa hakemuksella Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston käsiteltäväksi. Ministeriö hyväksyi tämän jälkeen 6.4.2005 kalanistutusvelvoitteen istutussuunnitelman siian osalta vuosille 2005 ja 2006 samansisältöisinä kuin ne oli hyväksytty vuodelle 2004.

Oikeuskanslerin päätöksessä pidettiin perusteltuna sitä, että maa- ja metsätalousministeriö neuvottelisi toimenpiteistä, joihin asiassa tuli ryhtyä asiasta häiritsevien asianosaisten kanssa. Viime kädessä kysymykseen tulisi asian saattaminen asianomaisen ympäristölupaviraston käsiteltäväksi, joka selvitysten perusteella harkitsisi, onko velvoitteita muutettava ja miten.

Perämeren kalastusalue teki 19.5.2007 kantelun Kemijoki Oy:lle ja Pohjolan voima Oy:lle määrätyn kalatalousvelvoitteen toteuttamiseen liittyvästä Kemijoen merialueen istutussuunnitelmasta vuosille 2007-2011. Oikeuskansleri viittasi päätöksessään (28.7.2009, OKV/562/1/2007) entisen oikeuskanslerin Paavo Nikulan vuosina 2003 ja 2006 antamiin päätöksiin, ja totesi, että asiat olivat samankaltaisia lijoen ja Kemijoen merellisillä vaikutusalueilla. Oikeuskansleri yhtyi niihin johtopäätöksiin ja toimenpide-ehdotuksiin, jotka ilmenevät aiemmista päätöksistä. Asiassa saadun selvityksen mukaan tilanne ei siikaistukkaiden kunnon tai elinkelpoisuuden osalta näy muuttuneen viimeisten istutuskausien aikana.

Päätöksen mukaan velvoitepäätöksillä tavoiteltujen oikeustilojen jääminen toteutumatta tarkoittaa käytännössä lainvastaisen olotilan syntymistä. Vaikka kielteiseen asiantilaan on voinut vaikuttaa monet istutustoimintaan liittyvät syyt, on perusteltua epäillä, että keskeinen syy on istukkaissa. Jos istutuksiin voidaan lupaehtojen rajoissa käyttää poikasia, jotka eivät pienestä koostaan johtuen ole elinkelpoisia, vika on tällaisen toiminnan sallivissa lupaehtoissa. Avoimia lupaehtoja, joiden täytäntöönpanossa on mahdollista päätyä kalatalousvelvoitteen tarkoituksen kannalta kielteisen lopputulokseen, voidaan pitää epätarkoituksenmukaisena. Tähän seikkaan oli ministeriössä kiinnitetty huomiota siitä päätellen, että ministeriö oli pyrkinyt saamaan asiantilaan parannusta hyväksymillään istutussuunnitelmilla, joiden lainmukaisuus oli tullut tutkituksi korkeimmassa hallinto-oikeudessa.

Kalatalousvelvoitteet ovat voimassa toistaiseksi. Ne ovat siinä mielessä pysyviä, ettei laissa (ja lupapäätöksessä) ole määrätty, että ne tulisi tarkistaa määräajoin. Toisaalta kerran asetettuja kalatalousvelvoitteita tulee voida tarkistaa siinä tapauksessa, että niiden soveltaminen ja täytäntöönpano eivät johda siihen tulokseen, johon niillä on pyritty. Lupaehtojen asettamisesta on kulunut huomattavan pitkä aika. On perusteltua olettaa, että siianistutusten onnistumiseen vaikuttavista tekijöistä, kuten siikaistukkaiden kunnon merkityksestä on tähän mennessä kertynyt tietoa, vaikkakin joistakin yksityiskohdista saattaa olla epäselvyyttä. Oikeuskansleri esitti, että maa- ja metsätalousministeriö käytettävissään olevan tietämyksen perusteella harkitsee, onko oikeudellisesti päteviä ja riittäviä perusteita tehdä ympäristölupavirastolle hakemukset sellaisten kalatalousvelvoitteiden saamiseksi, joilla siianistutusvelvoitteiden toteuttamiset turvataan Perämeren pohjoisosassa.

Rakennusvirtaamien nostot ja kalatalousmaksut

Kemijoen voimalaitosten peruskorjausten yhteydessä on tehty tehonnostoja, jotka parantavat voimalaitosten hyötysuhdetta ja kasvattavat niiden kannattavuutta. Isohaaran voimalaitokseen on tehty laajennus vesioikeuden 10.6.1982 antaman luvan nojalla ja se valmistui vuonna 1993. Kemijoki Oy aloitti Kemijoen pääuoman voimalaitosten tehonnostot vuonna 1996. Voimalaitoksille on rakennusvirtaamien nostoon liittyvissä luvissa annettu kalatalousmaksuja seuraavasti:

- Taivalkoski: Vesioikeuden päätös 33/99/2, 12.7.1999: 20 000 mk.
- Ossauskoski: Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston päätös 45/07/1, 2.5.2007, Vaasan hallinto-oikeuden päätös 08/0396/1, 22.12.2008 ja KHO:n päätös 2010:23, 28.4.2010/917: 5000 €.
- Petäjaskoski: Vesioikeuden päätös 67/96/2, 19.12.1996: 20 000 mk. Pohjois-Suomen ympäristölupavirasto, päätös nro 79/05/1, 16.8.2005: 1100 €.
- Valajaskoski: Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston päätös 47/00/1, 14.7.2000: 7000 mk.
- **Permantokoski?**
- **Vanttauskoski?**
- Pirttikoski: Pohjois-Suomen ympäristölupaviraston päätös 72/08/1, 29.12.2008: 1500 €.
- Seitakorva: Vesioikeuden päätös 13/98/2, 22.4.1998: 30 000 mk. Pohjois-Suomen aluehallintoviraston päätös 34/2013/2, 5.4.2013^[41]: 6560 €. ^[42]Kalatalousmaksu on maksettava ensimmäisen kerran siltä vuodelta, jolloin rakennusvirtaama nostetaan ko. päätöksen mukaiseksi. Työt Seitakorvan voimalaitoksen rakennusvirtaaman nostamiseksi tehtiin vuonna 2014.

Isohaaran kalatiet

Alapaakkolan jako- ja kalastuskunta jätti vuonna 1990 vesioikeudelle hakemuksen kalatien rakentamisesta Isohaaraan. Vesioikeus hylkäsi hakemuksen ja ratkaisua perusteltiin mm. kalateitä koskevan tutkimustiedon vähäisyydellä. Vuonna 1992 vesioikeus myönsi luvan Isohaaran kalatiehankkeelle, jossa hakijana oli Keminmaan kunta (16.9.1992, 76/92/1). Luvan nojalla rakennettiin 230 m pituinen kalatie voimalaitoksen laajennuksen yhteydessä ja se valmistui vuonna 1993 (Löyttyjärvi 2011). Isohaaraan toinen kalatie valmistui vuonna 2012 ja myös siinä luvanhaltijana on Keminmaan kunta. Ympäristölupaviraston lupa 57/05/1 myönnettiin vuonna 2005 (1.6.2005).

Viiteluettelo

- Alaniska, K. 2013. Kalojen kuninkaan tie sukupuuttoon. Kemijoen voimalaitosrakentaminen ja vaelluskalakysymys 1943–1964. Acta Univ. Oul. B 117. Juvenes print, Tampere.
- Hepola, M. & Leppänen, T. 2002. Kalateiden rakentaminen ja kalatalousvelvoitteen muuttaminen. Teoksessa: Loikkaako lohi Ounasjokeen? Vaelluskalojen palauttaminen Kemi-/Ounasjokeen. Esiselvitys. Lapin ympäristökeskus. Alueelliset ympäristöjulkaisut 271:53-125.
- Karlström, Ö. 1977. Muistio Kemijoen lohen ja taimenen vaelluspoikasten tuotannon arvioimisesta ym. 11.8.1977. Käännös. 4 s.
- Löyttyjärvi, M-L. 2011. Kemijoen vesistön rakentaminen ja Vuotos - oikeuden ajattelu. Aalto-yliopiston julkaisusarja VÄITÖSKIRJAT 7/2011.
- Sjöblom, V. ja Toivonen, J. 1977. Lausunto Kemijoen kalanhoitovelvoitteista. 7.11.1977, 453/77, 8 s.
- Sjöblom, V. ja Toivonen, J. 1978. Lausunto Kemijoen kalakantojen hoitovelvoitteesta. 17.11.1978, 469/78, 7 s.
- Suomus, H. ja Munne, P. 1978. Kemijoen voimalaitosten rakentamisesta aiheutuneiden kalataloudellisten vahinkojen kompensoiminen. 27.10.1978, 5342/61.
- Toivonen, J. 1964. Kemijoen merellisten vaelluskalakantojen hoitosuunnitelma. Moniste 20s.
- Toivonen, J. 1974a. Lausunto Kemijoen vaelluskalojen istutustarpeen perusteista. 18 s.
- Toivonen, J. 1974b. Kemijoen vaelluskalojen istutustarpeen laskentaperusteista. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, kalantutkimusosasto. Tiedonantoja 2: 1-21.